

ФИНАНСОВОЕ И НАЛОГОВОЕ ПРАВО

УДК 347.73

ДО ПИТАННЯ ПРО СПЕЦИФІЧНІ ПРАВОВІ ФОРМИ ПЛАТИ ЗА ЗЕМЛЮ В УКРАЇНІ

Євгеній АЛІСОВ,

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри фінансового права,
директор Слідчо-криміналістичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

SUMMARY

The article is devoted to the problem of determining the content of a system of mandatory fees associated with payment for the land in terms of fundamental reform of the tax system of Ukraine. It is proved that the land tax is carried out not only in such traditional forms as rents and land tax, but also implemented in other specific mandatory payments. In particular, singled out such specific forms of payment for the land as fee for parking vehicles and the single tax.

Key words: land tax, land tax, specific form of the land tax, fees for parking of vehicles, flat tax, fixed agricultural tax, rent payment.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена проблемі визначення змісту системи обов'язкових платежів, що пов'язані з платою за землю в умовах докорінного реформування податкової системи України. Доведено, що плата за землю здійснюється не лише в таких традиційних формах, як орендна плата та податок на землю, але реалізується також і в інших специфічних обов'язкових платежах. Зокрема, виокремлено такі специфічні форми плати за землю, як збір за місця для паркування автотранспорту та єдиний податок.

Ключові слова: плата за землю, податок на землю, специфічна форма плати за землю, збір за місця для паркування автотранспорту, єдиний податок, фіксований сільськогосподарський податок, рентна плата.

Постановка проблеми і актуальність теми.

Актуальність теми даної статті зумовлюється необхідністю осмислення певних новацій правового регулювання плати за землю в умовах зміни чинного законодавства, зокрема з огляду на прийняття Податкового кодексу України (в подальшому – ПУ України) [1. – 2011. – № 13-14, № 15-16, № 17. – Ст. 112]. Питання про особливості правового регулювання земельного податку та орендної плати за землю традиційно знаходиться в полі зору науковців, а практика застосування законодавства в цій сфері є більш-менш усталеною. Водночас поряд із вже звичними правовими формами плати за землю на цей час з'явилися нові, що потребують свого усвідомлення й ґрунтового аналізу в сучасних умовах, оскільки покликані збільшити бюджетні доходи, забезпечити їх усталеність, підвищити можливість маневрування фінансовими джерелами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливостям правового регулювання як землекористування загалом, так і плати за землю зокрема, в науковій літературі приділяється достатня увага. Цій проблематиці присвятили свої роботи такі автори, як Андрейцев В. [2], Бурлака Р. [3], Білецька Г. [4], Гривнак, К. [5], Жаріков Ю. [6], Кушина О. [7], Лера В. [8], Мірошніченко А. [9], Хошуляк, В. В. [10] та ін. Але при цьому проблемі визначення системи правових форм плати за землю та аналізу їх специфіки в умовах докорінної зміни чинного законодавства в Україні поки що не приділено належної уваги, й вона потребує свого системного вирішення.

Метою статті є окреслення системи існуючих в Україні правових форм плати за землю, а також виокремлення в її структурі специфічних елементів.

Виклад основного матеріалу. Перш за все, треба наголосити, що згідно зі ст. 206 Земельного кодексу України (в подальшому – ЗК України) використання землі в нашій країні є платним [1. – 2002. – № 3-4. – Ст. 27]. Це, з одного боку, є запорукою раціонального використання й охорони земель, а з другого – істотним джерелом бюджетних доходів. Так, розмір коштів, що надійшли у 2014 та 2015 роках від плати за землю, становить відповідно 3 044,4 млн. грн. та 3 298,8 млн. грн. [11].

Відтак, як обґрунтовано вважає І.І. Каракаш, законодавством України встановлено принцип платності використання земель. Плата за землю стягується у вигляді земельного податку або орендної плати, розмір яких визначається залежно від грошової оцінки землі. Однак при цьому земельний податок або орендна плата вносяться за спеціальне використання земельних ділянок, оскільки загальне землекористування здійснюється безплатно [12, с. 19].

Як видно зі змісту п. 2 статті 206 ЗК України [1. – 2002. – № 3-4. – Ст. 27], плата за землю справляється відповідно до закону, що чітко визначає форми правового регулювання цієї групи суспільних відносин. На цей час правове регулювання відносин у сфері справляння плати за землю визначає система актів законодавства, фундаментом якої є статті 13, 14, 41 та 92 Конституції України [13]. Саме через реалізацію цих конституційних положень вибудовано систему нормативно-правових актів, які визначають особливості змісту досліджуваної групи фінансових правовідносин.

На цей час основними законами, що регулюють плату за землю в Україні, є Податковий кодекс України (в подальшому – ПК України) [14], ЗК України 1. – 2002. – № 3-4. – Ст. 27], Бюджетний кодекс України [15], а також Закони

Україні «Про оренду землі» [16], «Про місцеве самоврядування в Україні» [17] та ін.

Відповідно до п. 14.1.147 ст. 14 ПК України [14] плата за землю – обов'язковий платіж у складі податку на майно, що справляється у формі земельного податку та орендної плати за земельні ділянки державної і комунальної власності. Закріпивши таке визначення, законодавець указує на вже традиційні для національного права України форми плати за землю. Такий стан речей бере свої витoki зі змісту ч. 1 ст. 2 закону України «Про плату за землю» від 03.07.1992 р. № 2535-ХІІ [18], яка передбачала, що плата за землю справляється у вигляді земельного податку або орендної плати, що визначається залежно від грошової оцінки земель. Саме такий припис тривалий час був та залишається на цей час фундаментом певної групи фінансових правовідносин як наслідку реалізації принципу платності використання земель.

У спеціальній літературі наголошується, що земельний податок є одним із перших у вітчизняній історії податкових платежів. Він сплачувався ще за часів Київської Русі і мав цільовий, адресний характер. Уперше своє нормативне оформлення земельний податок здобув на українських територіях, які входили до складу Російської та Австро-Угорської імперій у XVIII–XIX століттях, що було пов'язано з утвердженням капіталістичних основ економіки, становленням правової системи, законодавчим закріпленням приватної власності на землю тощо [19, с. 23].

Тому є зрозумілим, що плата за землю від початку була одним із елементів системи оподаткування незалежної України, про що свідчить зміст статей 6 та 16 закону Української РСР «Про систему оподаткування» від 25 червня 1991 року № 1251-ХІІ [1. – 1991. – № 39. – Ст. 510], що визначалося її включенням до переліку загальнодержавних податків (зборів, обов'язкових платежів), а також конкретним об'єктом оподаткування – земельними ділянками або земельними (частками) паями.

Такі фінансово-правові категорії, як земельний податок та орендна плата за землю, системно досліджувалися багатьма вченими. Проблеми, що пов'язані з нарахуванням та сплатою земельного податку, досліджував І.Є. Криницький, який охарактеризував його обов'язкові елементи, визначені податковим законодавством [20]. Питання сутності, ознак та властивостей цього податкового платежу обговорювалися також і на різноманітних наукових заходах.

Загалом можна стверджувати, що не існує якихось суттєвих труднощів у сприйнятті науковцями та практичними працівниками правового механізму традиційних форм плати за землю в його сучасному вигляді. Але це не означає, що всі практичні та теоретичні проблеми правового регулювання справляння плати за землю вирішені остаточно.

Як приклад, звернемо увагу хоча б на неузгодженість термінології, що застосовується в 14, 265, 270 та інших статтях ПК України [14]. Для ілюстрації зазначимо, що в п. 14.147.1 ст. 14 ПК України *плата за землю* розуміється як обов'язковий платіж у складі податку на майно, що справляється у формі земельного податку та орендної плати за земельні ділянки державної і комунальної власності. У свою чергу, в ст. 265 ПК України говориться, що податок на майно складається, в тому числі, з *плати за землю* (а не земельного податку – прим. Є.А.). В інших випадках також відсутня однозначність застосовуваної термінології. Наприклад, у ст. 270 ПК України мова йде про *земельний податок*, у ст. 273 ПК України вирізняється *податок за лісові землі*, а в п. 281.2 ст. 281 ПК України говориться про *податок за земельні ділянки*. Звісно, такий стан речей не можна визнати задовільним з огляду на необхідність забезпечення дійового правового регулювання справляння плати за землю в Україні на сучасному етапі державотворення.

Убачається необхідним зробити застереження про те, що спрямованість, мета та обсяг даної статті не дозволяє здійснити детальний аналіз порушеного питання, яке беззаперечно заслуговує на увагу та може бути об'єктом окремого дослідження. І в цілому, абстрагуючись від змістової специфіки вищевказаних термінів, для досягнення мети даної статті приймемо за аксіому певну їх спорідненість та синонімічність. Хоча, загалом, така недосконалість нормотворчої техніки не сприяє дійовості правового регулювання податкових відносин та може спричинити конфліктні ситуації при справлянні даного виду обов'язкових платежів.

Сама назва «плата за землю» вказує на об'єктивну ознаку, що визначає особливості правового регулювання цього виду обов'язкових платежів, а саме – безпосередній зв'язок із землекористуванням. Точніше, як вказує І.І. Каракаша, спеціальним землекористуванням, про що вже йшла мова вище [12, с. 19]. Цієї позиції дотримуються й інші фахівці. Наприклад, І.Є. Криницький зазначає, що одним із найбільш традиційних в сучасних податкових системах є земельний податок, який застосовується до специфічного природного фактору – землі. Як вважає цей науковець, податок на землю сплачується у виді платежів за одиницю земельної площі, які не залежать від результатів господарської діяльності власників або користувачів [20, с. 10].

Це в цілому відповідає змісту п. 270.1 ст. 270 ПК України [14], яка визначає об'єктами оподаткування земельним податком: 1) земельні ділянки, які перебувають у власності або користуванні, 2) земельні частки (паї), які перебувають у власності. До того ж, згідно зі ст. 269 ПК України платниками земельного податку визнаються:

- 1) власники земельних ділянок, земельних часток (паїв);
- 2) землекористувачі.

Виходячи із змісту статей 269 та 270 ПК України [14], можна визначити певну специфіку земельного податку як правової форми реалізації принципу платності землекористування в Україні. Це ж стосується і змісту ст. 21 закону України «Про оренду землі» [16], згідно з якою орендна плата за землю розглядається як платіж, що вноситься орендарем орендодавцеві за користування земельною ділянкою згідно з договором оренди землі.

Вищевикладене чітко ілюструє точка зору І.І. Каракаша, який вважає об'єктом плати за землю конкретну земельну ділянку, надану чи передану для використання [12, с. 19]. Ще більш точно цю обставину окреслює М.В. Шульга, який вважає безпосереднім об'єктом землекористування зазвичай певну індивідуально визначену і юридично відокремлену земельну ділянку (або її частину), яка перебуває в державній, комунальній або приватній власності, що закріплена за конкретним суб'єктом для використання згідно з її цільовим призначенням [21, с. 146].

Таким чином, мова йде про закріплення правового механізму, який пов'язує між собою конкретний вид об'єктів правовідносин (земельні ділянки, земельні частки) і суб'єктів спеціального землекористування через встановлення особливого порядку правового регулювання суспільних відносин у сфері використання землі. Такий зв'язок являє собою комбінацію правових засобів, які утворюють цілісну модель поведінки щодо землекористування, визначає права та обов'язки учасників цих правовідносин.

У цьому контексті убачається слушною точка зору М.В. Шульги, який вважає, що зміст права землекористування становить сукупність прав та обов'язків суб'єктів відповідних правовідносин, які формуються з приводу використання конкретної земельної ділянки. Саме з приводу цієї ділянки виникають певні земельні правовідносини як форма реалізації суб'єктивного права, а також відповідні

повноваження землекористувача: право володіння та права користування земельною ділянкою, а іноді й внутрішньогосподарського управління нею [21, с. 146]. Убачається, що в такій правовій конструкції визначальним є юридичний факт знаходження в окремого суб'єкта суспільних відносин у власності або в користуванні конкретної індивідуально визначеної земельної ділянки (земельної частки), яка надана такій особі для цільового використання.

Саме відносини у сфері землекористування виступають фундаментом та необхідною правовою умовою виникнення обов'язку зі сплати земельного податку чи внесення плати за оренду землі. Плата за землю щодо відносин землекористування має акцесорний, похідний характер. Саме через об'єкт земельних правовідносин вибудовується правовий механізм плати за землю, що витікає зі змісту статей 270-277 та 288 ПК України [14], коли її розмір вираховується безпосередньо в залежності від нормативної оцінки земельних ділянок або від їх площі.

Водночас у наукових публікаціях вже використовується термін «система земельних платежів» [22, с. 117], з яким можна не погодитися, але й не можна відкинути беззаперечно, оскільки ним позначено певне суспільне явище. Воно відбиває наявність декількох обов'язкових платежів, що справляються на цей час в Україні у зв'язку з реалізацією принципу платності землекористування та відмінних від форм, які вказані в ст. 14 ПК України [14].

У цьому контексті необхідно вказати, що за своїм змістом сутності плати за землю відповідають не тільки її традиційні форми, але й інші види обов'язкових платежів, що входять до складу податкової системи України. Зокрема, мова йде про збір за місця для паркування транспортних засобів, значення якого для формування доходної частини місцевих бюджетів можна побачити на прикладі деяких міст України. Так, у 2014 році до міського бюджету Одеси надійшло біля 13 млн. грн. від цього обов'язкового платежу, тоді як за цей же час міський бюджет Львова отримав лише 3,9 млн. грн. [23]. У Харкові заплановано на 2016 рік надходження до міського бюджету 5,7 млн. грн. від такого збору (для порівняння вкажемо, що від плати за землю очікується отримати 81,8 млн. грн.) [24].

Тобто збір за місця для паркування транспортних засобів є вагомим фінансовим важелем, що вимагає його належного правового регулювання. Справляється цього обов'язкового платежу здійснюється згідно зі ст. 268-1 ПК України [14], а риси його правового механізму загалом відповідають особливостям земельного податку. Однак це не означає, що такий обов'язковий платіж не має специфіки, що визначається елементами його правового механізму та не відрізняє цей збір від традиційних форм плати за землю.

Так, згідно з п. 268-1.1 ст. 268-1 ПК України [14] платниками збору за місця для паркування транспортних засобів є юридичні особи, їх філії (відділення, представництва), фізичні особи – підприємці, які згідно з рішенням сільської, селищної, міської ради або ради об'єднаних територіальних громад, що створені згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, організовують та провадять діяльність із забезпечення паркування транспортних засобів на майданчиках для платного паркування та спеціально відведених автостоянках. Тобто коло платників даного збору вужче, ніж загальне коло платників земельного податку, оскільки охоплює лише господарюючих суб'єктів, які здійснюють землекористування зі спеціальною метою – організації та забезпечення паркування транспортних засобів.

До того ж, відповідно до п. 268-1.2.1 ст. 268-1 ПК України [14] об'єктом оподаткування цим збором визнається земельна ділянка, яка згідно з рішенням сільської, селищної,

міської ради або ради об'єднаних територіальних громад, що створені згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, спеціально відведена для забезпечення паркування транспортних засобів на автомобільних дорогах загального користування, тротуарах або інших місцях, а також комунальні гаражі, стоянки, паркінги (будівлі, споруди, їх частини), які побудовані за рахунок коштів місцевого бюджету, за винятком площі земельної ділянки, яка відведена для безоплатного паркування транспортних засобів, передбачених статтею 30 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні». Таким чином, можна стверджувати, що об'єктом збору за місця для паркування транспорту можуть бути в основному (але не виключно) землі автомобільного транспорту та дорожнього господарства. Виділення земельних ділянок для організації та забезпечення паркування транспортних засобів передбачає застосування особливих організаційних процедур, а також правового режиму землекористування.

З огляду на справляння в Україні збору за місця для паркування транспортних засобів вкажемо й на інші випадки застосування в практиці вітчизняного оподаткування специфічних форм плати за землю. У першу чергу це стосується фіксованого сільськогосподарського податку, який було скасовано Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» від 28.12.2014 р. № 71-VIII [1. – 2015 – № 7-8, № 9. – Ст. 55]. За особливостями правового механізму, що визначався Главою 2 Розділу XIV ПК України [14], цей податок був близький до сучасного збору за місця для паркування транспортних засобів, оскільки відрізнявся специфічним колом платників, якими визнавалися сільськогосподарські товаровиробники, а також окремою категорією земель як об'єкта оподаткування – сільськогосподарськими угіддями (ріллі, сіножаті, пасовища і багаторічні насадження) та/або землями водного фонду (внутрішні водойми, озера, ставки, водосховища), що перебували у власності сільськогосподарського товаровиробника або були надані йому в користування, в тому числі на умовах оренди.

Однак специфіка фіксованого сільськогосподарського податку не обмежувалася, оскільки він був віднесений до спеціальних податкових режимів. Останні згідно зі ст. 11 ПК України [14] розглядаються як система заходів, що визначають особливий порядок оподаткування окремих категорій господарюючих суб'єктів. У даному випадку, як і у випадку зі збором за місця для паркування транспортних засобів, мова йде про окрему групу суб'єктів, вид діяльності яких безпосередньо впливає на особливості правового регулювання плати за землю. Зумовлює наявність правового механізму оподаткування дещо відмінного від загального, що встановлений для плати за землю. При тому, що фактично об'єктом оподаткування все рівно визначається земельна ділянка, а базою оподаткування виступає нормативна грошова оцінка одного гектара сільськогосподарських угідь.

Ще однією підставою визнання фіксованого сільськогосподарського податку специфічною формою плати за землю є п.п. б п. 307.1 ст. 307 ПК України [14], згідно з яким платники фіксованого сільськогосподарського податку не були платниками земельного податку (крім земельного податку за земельні ділянки, що не використовуються для ведення сільськогосподарського товаровиробництва). Тобто фіксований сільськогосподарський податок заміщував собою специфічну податкову форму плати за землю.

На цей час особливості правового механізму фіксованого сільськогосподарського податку подібні до специфіки правового механізму єдиного податку для четвертої групи суб'єктів господарювання, які застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності, що визначається п. 292-1.1 ст. 292-1 ПК України [14].

Окремої уваги в контексті порушеної в даній статті проблеми заслуговує питання особливостей правового регулювання оподаткування земельних ділянок, наданих на землях лісгосподарського призначення. Згідно зі ст. 273 ПК України [14] податок за лісові землі справляється як складова рентної плати, що визначається податковим законодавством. Але при цьому має місце дихотомія встановленого порядку оподаткування в залежності від поділу лісгосподарських земель на лісові та нелісові.

Правовий механізм сплати податку для нелісових лісгосподарських земель загалом схожий з механізмом земельного податку в частині визначення об'єкта та бази оподаткування, що визначається змістом статей 273 та 274 ПК України [14]. Так, ставки податку за один гектар нелісових земель, які надані у встановленому порядку та використовуються для потреб лісового господарства, по земельних ділянках нормативну грошову оцінку яких проведено, встановлюється в розмірі не більше 3 відсотків від їх нормативної грошової оцінки, а для сільськогосподарських угідь та земель загального користування – не більше 1 відсотка від їх нормативної грошової оцінки.

Крім того, ставка цього податку встановлюється в розмірі не більше 12 відсотків від їх нормативної грошової оцінки за земельні ділянки, які перебувають у постійному користуванні суб'єктів господарювання (крім державної та комунальної форми власності).

Водночас оподаткування лісових лісгосподарських земель являє собою специфічну форму, яка суттєво відрізняється від правового механізму плати за землю, оскільки справляється як складова рентної плати, що визначається податковим законодавством. У даному разі з усіх видів платежів, які передбачені ст. 251 ПК України [14], нас може цікавити тільки рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів. Специфікою такого обов'язкового платежу є те, що він не залежить від площі земельної ділянки чи її нормативної грошової оцінки. Його об'єктом згідно з п. 256.2 ст. 256 ПК України [14] виступає заготовлена деревина, другорядні лісові матеріали, побічні лісові користування, а також використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей та проведення науководслідних робіт. Тобто існує певна проблема щодо оподаткування лісових лісгосподарських земель, коли відсутній чіткий правовий механізм визначення податкового обов'язку лісокористувачів у зв'язку зі здійсненням ними спеціального землекористування. І таке питання потребує окремого вивчення та осмислення.

Висновки. Як видно з вищевикладеного, плата за землю в Україні не обмежується такими традиційними формами, як земельний податок та орендна плата. Наявні декілька специфічних обов'язкових платежів, що справляються на цей час в Україні у зв'язку з реалізацією принципу платності землекористування та відмінні від форм, які вказані в ст. 14 ПК України [14]. Такі обов'язкові платежі відрізняються особливим колом платників та специфікою мети землекористування. Убачається за можливе, з огляду на їх зумовленість фактом знаходження в окремого суб'єкта суспільних відносин у власності або в користуванні конкретної індивідуально визначеної земельної ділянки (земельної частки), яка надана такій особі для цільового використання, ставити питання про перегляд існуючого підходу до правового регулювання плати за землю. Доцільним є об'єднання всієї системи обов'язкових платежів (як традиційних, так і специфічних форм) у межах окремого цілісного правового механізму плати за землю. Зокрема, можливо розглядати їх як складений податок, на кшталт податку на майно або рентної плати. Але, на відміну від останнього, таке поєднання буде мати об'єктивну основу, що визначається об'єктом оподаткування.

Список використаної літератури:

1. Відомості Верховної Ради України.
2. Андрейцев В.І. Земельне право і законодавство суверенної України: Актуальні проблеми практичної теорії [Текст] / В.І. Андрейцев. – 2-ге вид., випр. – К. : Знання, 2007. – 445 с.
3. Бурлака Р. Сплата земельного податку громадянами: ставки, пільги, відповідальність, орендна плата [Текст] / Р. Бурлака // Вісник податкової служби України. – 2010. – № 47. – С. 22–25.
4. Білецька, Г. Плата за землю: види та особливості [Текст] / Г. Білецька // Юридичний журнал. – 2010. – № 12. – С. 52–54.
5. Гривнак К. Плата за землю для юридичних осіб [Текст] / К. Гривнак // Вісник податкової служби України. – 2011. – № 3. – С. 18–21.
6. Жариков Ю. Об арендной плате при землепользовании [Текст] / Ю. Жариков // Хозяйство и право. – 1990. – С. 136–140.
7. Кушина О. Плата за землю в Податковому кодексі [Текст] / О. Кушина // Бизнес. Бухгалтерия. – 2011. – № 3/4 (24 січня). – С. 71–75.
8. Лера В. Обов'язок по платі за землю та неврегульованість земельного законодавства [Текст] / В. Лера // Юридичний журнал. – 2007. – С. 107–109.
9. Мірошніченко А.М. Земельне право України [Текст] : підручник / А.М. Мірошніченко. – К. : Алерта, 2009. – 712 с.
10. Хошуляк В.В. Правовое регулирование земельного налога в Украине / В. В. Хошуляк. – Черновцы : Рута, 2004. – 280 с.
11. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minfin.kmu.gov.ua/file/link/415839.pdf>.
12. Каракаш І.І. Земельне право України / М.В. Шульга, Н.О. Багай, В.І. Гордєєв та ін.; за ред. М.В. Шульги. – Х. : Право, 2013. – 520 с.
13. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.
14. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page>.
15. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
16. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/161-14>.
17. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>.
18. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2535-12>.
19. Білецька Г.М. Плата за землю в Україні: історичні та правові аспекти розвитку [Текст] / Г.М. Білецька // Фінансове право. – 2012. – № 4. – С. 23–25.
20. Криницький І.С. Правове регулювання оподаткування майна [Текст] : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 Теорія управління, адміністративне право і процес, фінансове право / І.С. Криницький. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2001. – 20 с.
21. Шульга М.В. Земельне право України: підручник [Текст] / М.В. Шульга, Н.О. Багай, В.І. Гордєєв та ін.; за ред. М.В. Шульги. – Х. : Право, 2013. – 520 с.
22. Дем'янчук О.І., Струмінська Б.М. Плата за землю як важливе джерело доходів місцевих бюджетів України та недоліки в його застосуванні / О.І. Дем'янчук, Б.М. Струмінська // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка» : збірник наукових праць / ред. кол. : І.Д. Пасічник, О.І. Дем'янчук. – Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. – Випуск 24. – С. 114–117.
23. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.prichernomorie.com.ua/odessa/news/transport/2015-02-17/180876.php>.
24. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mediaport.ua/byudzhetharkova-na-2016-god-summy-inappravleniya>.